

Μνήμων

Τόμ. 13 (1991)

Jacques Semelin, Sans armes face à Hitler. La Résistance civile en Europe 1939-1943, Bibliothèque historique Payot, Παρίσι 1989, 268 σ.

ΟΝΤΕΤ ΒΑΡΩΝ

doi: [10.12681/mnimon.470](https://doi.org/10.12681/mnimon.470)

Βιβλιογραφική αναφορά:

BAPΩΝ Ο. (1991). Jacques Semelin, Sans armes face à Hitler. La Résistance civile en Europe 1939-1943, Bibliothèque historique Payot, Παρίσι 1989, 268 σ. *Μνήμων*, 13, 389–394. <https://doi.org/10.12681/mnimon.470>

Jacques Semelin, *Sans armes face à Hitler. La Résistance civile en Europe 1939-1943*, Bibliothèque historique Payot, Παρίσι: 1989, 268 σ.

Τὸ βιβλίο τοῦ Jacques Semelin, ποὺ κυκλοφόρησε τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1989 στὸ Παρίσι, ἔχει τίτλο: *Δίχως ὄπλα ἀντιμέτωποι μὲ τὸν Χίτλερ* κι ὑπότιλο: *Ἡ ἀντίσταση στὶς πόλεις στὴν Εὐρώπη 1939-1943*¹. Ὁ συγγραφέας ὀρίζει τὸ πεδίο τῆς ἔρευνάς του ὡς ἐξῆς: γεωγραφικὸς χῶρος, ἡ κατεχόμενη Εὐρώπη· χρόνος, τὰ χρόνια 1939-1943, περίοδος τῆς κατοχῆς κατὰ τὴν ὁποία, καθὼς ὁ ἴδιος ὑποστηρίζει, τὸ ἔνοπλο κίνημα δὲν ἔχει πάρει ἀκόμα τέτοιες διαστάσεις ὥστε νὰ δίνει τὸν τόνο στὸν ἀγῶνα. Ἀντικείμενό του: ἡ ἀντίσταση στὶς πόλεις, μὲ τὴν μορφή μαζικῶν ἐκδηλώσεων καὶ κινητοποιήσεων. Τὸν ἀπασχολοῦν δηλαδὴ οἱ περιπτώσεις ἐκεῖνες ποὺ κινητοποιήσαν χιλιάδες ὡς δεκάδες χιλιάδες ἀνθρώπους, καθὼς κι ἐκεῖνες ποὺ ἐκδηλώθηκαν στὸ ἐπίπεδο τῶν θεσμῶν τῶν κατεχομένων χωρῶν. Δὲν ἐξετάζει μεμονωμένες πράξεις ἀτόμων ἢ μικρῶν ὁμάδων, οὔτε πράξεις ποὺ ἐντάσσονταν στὸ γενικότερο πλαίσιο τοῦ ἐνοπλοῦ κινήματος. Ἀπομονώνει ἔτσι ἓνα ὀρισμένο τμῆμα τῆς ἀντίστασης, ἀναζητᾷ τίς ἐκδηλώσεις του στὶς διάφορες εὐρωπαϊκὲς χῶρες καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ τὸ ὀρίσει σὰν αὐτόνομο φαινόμενο ἀποδεσμεύοντας τίς σταθερές του καὶ ἀναδεικνύοντας τίς παραμέτρους ποὺ παίζουν ρόλο στὴν διαμόρφωσή του.

Μπορεῖ νὰ ἔχει κανεὶς ἐπιφυλάξεις γύρω ἀπὸ τὸν τεχνητὸ κατακερματισμὸ μιᾶς πολὺπλοκης πραγματικότητος, ὅπως ἦταν ἡ ἀντίσταση, φαινόμενο ἐνιαῖο, παρὰ τὴν πολυμορφία στὶς ἐκδηλώσεις του. Ἡ ἀντίσταση στὶς πόλεις ἀποτελεῖ βέβαια μέρος μόνο τοῦ ὅλου φαινομένου τῆς ἀντίστασης. Ἡ χωριστὴ μελέτη τῆς ὁμως ἐπιτρέπει τὴν προσέγγιση καὶ τὴν ἐμβάθυνση αὐτοῦ τοῦ μερικῶ φαινομένου, τὸ ὁποῖο δὲν παύει νὰ διατηρεῖ τὴν αὐτονομία του καὶ τίς ἰδιαιτερότητές του καὶ ἀπαιτεῖ τὴν δική του ἀνάλυση. Ἐξάλλου, ἡ ἱστοριογραφία ὡς τώρα ἔχει κατ' ἐξοχὴν ἐπικεντρῶσει τὸ ἐνδιὰφέρον της στὶς στρατιωτικὲς ἢ παραστρατιωτικὲς ὁψεις τῆς ἀντίστασης, ἔτσι ὥστε νὰ παρατηρεῖται μιὰ ἀνισορροπία στὴ βιβλιογραφία εἰς βάρος τῆς ἀντίστασης στὸ ἐπίπεδο τῶν μαζικῶν κινητοποιήσεων καὶ τῶν θεσμῶν.

Φαίνεται πὼς ἐδῶ ἡ τάση τῆς ἱστοριογραφίας συμβαδίζει μὲ τὴν συλλογικὴ μνήμη. Ἡ ἐπισήμανση δὲν εἶναι καινούρια, οὔτε ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν δική μας δεκαετία. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1954 οἱ H. Michel καὶ B. Mirkine-Guetzévitch σημειώνουν στὴν «Εἰσαγωγή» τοῦ βιβλίου τους γιὰ τὴν ἀντίσταση: «Γιὰ τὴν πλειονότητα τῶν Γάλλων, ἡ ἔννοια τῆς

1. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ὅρου «résistance civile» διαλέξαμε τὴν ἐκδοχὴ «ἀντίσταση στὶς πόλεις». Θὰ μπορούσε νὰ εἶναι καὶ «μαζικὸ κίνημα στὶς πόλεις» ἢ «ἀντίσταση πολιτῶν».

Ἀντίστασης φέρνει στο νού τους ἀντάρτες, τὰ σαμποτάζ, τὲς ἀπόπειρες δολοφονίας, τοὺς ἀγῶνες τῶν F.F.I. [Γαλλικὲς Δυνάμεις Ἑσωτερικοῦ], τὲς περιπέτειες τῶν πρακτόρων ποὺ συμμετεῖχαν στὰ διάφορα δίκτυα, καὶ ἡ Ἀντίσταση ὄντως ὑπῆρξε πρῶτα ἀπ' ὅλα, καὶ βασικά, αὐτό. Ὅμως ἦταν καὶ κάτι παραπάνω ἀκόμα»². Κι ἐδῶ λοιπὸν πριμοδοτεῖται ἡ ἑνοπλὴ ἀντίσταση καὶ λησμονοῦνται οἱ ἄλλες πλευρές.

Ἔτσι κι ἀλλιῶς, ἡ ἱστορία τῆς ἀντίστασης παρουσιάζει ἐγγενεῖς δυσκολίες, ἀφοῦ βασικὴ ἀρχὴ τῆς ἀντίστασης ἦταν ἡ παρανομία καὶ ἀπὸ τοὺς πρῶτους κανόνες ἦταν ἡ ὑποχρέωση νὰ ἐξαλείφει τὰ ἔχνη της. Ἄν ἡ ἑνοπλὴ ἀντίσταση ἀφήνει περισσότερο ὁρατὰ ἔχνη, καθὼς ἡ δράση της ἔχει μιὰ πλευρὰ θεαματικότητας καὶ ἡρωϊσμοῦ, ἡ ἀντίσταση στὶς πόλεις, ἀντίθετα, καθὼς παίρνει μορφὲς πιὸ «διακριτικές», ἐντοπίζεται δυσκολότερα. Ἀκόμη, τὰ κορυφαῖα γεγονότα χρησιμεύουν στὴ συλλογικὴ μνήμη ὥστε νὰ πλάσει γύρω ἀπ' αὐτὰ τὸν μῦθο της, παραμερίζοντας ἄλλες πλευρές, ποὺ προσφέρονται λιγότερο γιὰ τὴν ἀπλούστευση καὶ τὴν σχηματικότητα ποὺ ἀπαιτεῖ ὁ μῦθος.

Ὁ συγγραφέας λοιπὸν ἐπιχειρεῖ νὰ ρίξει φῶς σὲ μιὰ μᾶλλον παραγκωνισμένη ὥς τώρα πλευρὰ τῆς ἀντίστασης καὶ νὰ τὴν ἀναδείξει σὲ φαινόμενο μὲ τὴν δική του σημασία. Ἐκεῖ ἔγκειται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ βιβλίου. Ὅπως ὁ ἴδιος δηλώνει στὸ «Παράρτημα» ἡ μελέτη του δὲν εἶναι αὐστηρὰ ἱστορικὴ, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι δὲν ἀνατρέχει σὲ πρωτογενεῖς πηγές, οὔτε φέρνει στὸ φῶς νέες πληροφορίες. Χρησιμοποιεῖ τὴν βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἀντίσταση στὶς διάφορες εὐρωπαϊκὲς χῶρες καὶ στόχος του εἶναι νὰ ἀναδείξει μέσα ἀπὸ μιὰ συγκριτικὴ μελέτη ἱστορικῶν παραδειγμάτων ποὺ ἐπιλέγει τὴν κύρια προβληματικὴ καὶ τὴν δυναμικὴ ἑνὸς φαινομένου εὐρωπαϊκῶν διαστάσεων.

Χωρὶς νὰ ἀγνοεῖ τοὺς κινδύνους τοῦ «συγκριτισμοῦ» καὶ τὴν ποικιλομορφία τῆς κατοχῆς στὶς διαφορετικὲς χῶρες καὶ δίχως νὰ ἰσοπεδώνει τὲς ἰδιαιτερότητες, προσπαθεῖ νὰ πλουτίσει τὴν ἱστορικὴ ἀνάλυση δίνοντας στὸ φαινόμενο τὴν εὐρωπαϊκὴ του διάσταση. Ἐπισημαίνει πῶς ἐπιμένοντας στὶς ἰδιαιτερότητες καὶ μόνον τῆς κάθε χώρας «κινδυνεύουμε νὰ κάνουμε μιὰ ἱστορία περιχαρᾶ καὶ κατακερματισμένη, ποὺ θὰ κατέληγε νὰ μὴν παίρνει ὑπ' ὄψιν της τὲς μεγάλες κοινωνιολογικὲς ἢ πολιτικὲς τάσεις ὑπερεθνικοῦ χαρακτήρα» (σ. 259). Τοποθετεῖ ἔτσι τὴν πραγματικότητα ποὺ μελετᾷ στὴν ἀληθινὴ της διάσταση, τὴν εὐρωπαϊκὴ, κι ἡ μελέτη του ἐγγράφεται στὸ πεδίο ἐρευνῶν τῆς ἱστορικῆς κοινωνιολογίας ἢ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης περισσότερο παρὰ τῆς αὐστηρῆς ἱστοριογραφίας. Προτείνοντας μιὰ διαφορετικὴ προσέγγιση τῆς μὴ ἑνοπλῆς πλευρᾶς τῆς ἀντίστασης, συμβάλλει οὐσιαστικὰ στὴν διαμόρφωση τῆς ἔννομιας τῆς ἀντίστασης, ποὺ δὲν εἶναι κάτι αὐτονόητο οὔτε δεδομένο, ἀλλὰ ζητούμενο.

Ἡ ἀντίσταση στὴ ναζιστικὴ κατοχὴ, ἀκόμα καὶ μὲ τὴν μορφή τῆς μὴ-ἑνοπλῆς ἀντίστασης στὶς πόλεις, δὲν ἐγγράφεται στὰ εἰρηνιστικὰ κινήματα ποὺ εἶναι μὴ βίαια ἀπὸ ἀποψη κι ἐπιλογή. Ἐδῶ, τελικὸς στόχος εἶναι πάντα ἡ ἑνοπλὴ ἀντίσταση, κι ὅταν ὑπάρχει μόνον ἡ δίχως ὅπλα μορφή της εἶναι γιὰτὶ ὁ ἀγῶνας δὲν μπορεῖ ἀκόμα νὰ περάσει στὴν ἑνοπλὴ φάση του. Ἡ στενὴ σχέση δηλαδὴ ἀνάμεσα σὲ ἑνοπλο καὶ μὴ-ἑνοπλο ἀγῶνα ὑπῆρξε ἀπὸ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ἀντίστασης. Ἡ σχέση αὐτὴ

2. H. Michel - B. Mirkine-Guetzévitch, *Les idées politiques et sociales de la Résistance*, Παρίσι, Presses Universitaires de France, 1954, 1.

καθρεφτίζεται εξαιρετικά στην στήριξη των ανταρτικών δυνάμεων από τον αγροτικό πληθυσμό, που στάθηκε καθοριστική για την ύπαρξή τους.

Τώρα, η αντίσταση στις πόλεις, όπως την εξετάζει ο Semelin, περιλαμβάνει: απεργίες, διαδηλώσεις (συχνά σε συγκεκριμένες ημερομηνίες-επετείου γεγονότων), διαμαρτυρίες κι άλλες πρωτοβουλίες από την πλευρά της Έκκλησίας, της Δικαιοσύνης, των εκπαιδευτικών οργανισμών (σ' όλη την κλίμακα, από σχολεία μέχρι Πανεπιστήμια), των επαγγελματικών σωματείων, των επιστημονικών και καλλιτεχνικών οργανώσεων, καθώς και όλη την δραστηριότητα για την διάσωση των Έβραίων.

Όπως ο ίδιος ορίζει την πλευρά αυτή της αντίστασης στην «Εισαγωγή» του: «η αντίσταση στις πόλεις συνίστατο κατ' αρχήν σε μια σύγκρουση διαφορετικών βουλήσεων, κι εξέφραζε πάνω απ' όλα τον αγώνα για κάποιες αξίες. Τα ερωτήματα που θέτει είναι όπωσδήποτε απολύτως επίκαιρα: τί έχουμε σήμερα να υπερασπιστούμε; Τί συναπαρτίζει την συλλογική μας ταυτότητα; Ποιές αξίες αξίζει να υπερασπιστούμε σε περίπτωση που απειλείται ή ασφάλεια και ή ακεραιότητα της κοινωνίας μας;» (Εισαγωγή, σ. 18).

Αφού αναφέρεται λοιπόν στην κατ' έσοχην ιδεολογική πλευρά του αγώνα, θα είχαν έδω την θέση τους όλες οι έκδηλώσεις της πνευματικής αντίστασης. Και πρώτα απ' όλα ο παράνομος τύπος. Κι είναι αλήθεια πως στη σ. 126 επισημαίνει πόσο σημαντικός υπήρξε ο ρόλος του παράνομου τύπου καθώς: «τύπος και παράνομες οργανώσεις εμφανίζονται σαν τα δύο βασικά κανάλια που ένσαρκώνουν το φαινόμενο της αντίστασης [...] ο παράνομος τύπος υπήρξε ή ιδεολογική έκφραση της αντίστασης, ενώ ή ποικιλομορφία των οργανώσεων υπήρξε ή θεσμική της έκφραση». Ορίζει ορθά τον ρόλο του παράνομου τύπου ως βασικό ιδεολογικό θεμέλιο της αντίστασης. Η αναφορά του όμως στο θέμα περιορίζεται έδω.

Υστερεί δηλαδή, κατά την άποψή μας, στην πλευρά του αγώνα που προσπαθεί ακριβώς να αναδείξει, την μη ένοπλη, αφήνοντας έξω από το πεδίο της έρευνάς του όλες τις μορφές πνευματικής αντίστασης που υπηρέτησαν ακριβώς τον αγώνα αυτόν. Από την αντίσταση των διανοουμένων κρατάει μόνον τις έκδηλώσεις της στο επίπεδο των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων: λόγου χάρη, όλο το δίκτυο παράνομης εκπαίδευσης, από δημοτικό σχολείο ως Πανεπιστήμιο, που λειτούργησε στην Πολωνία. Δεν αναφέρεται όμως στα στρώματα εκείνα που, όπως των διανοουμένων ή των φοιτητών, σήκωσαν το βάρος του ιδεολογικού αγώνα. Λείπει έτσι και μια κοινωνιολογική προσέγγιση των κοινωνικών στρωμάτων που εύαισθητοποιήθηκαν γρηγορότερα ή συλλογικότερα κι αποτέλεσαν τους μοχλούς της ιδεολογικής αντίστασης.

Τέλος, για να τελειώνουμε με την επισήμανση των αδυναμιών του βιβλίου, τα παραδείγματα αντιστασιακών έκδηλώσεων που χρησιμοποιεί άφορουν σχεδόν αποκλειστικά τις χώρες της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης. Δύο μόνο αναφορές στη στάση του ρουμανικού και βουλγαρικού κράτους, κι ούτε μία στην Ελλάδα ή την Γιουγκοσλαβία, χώρες με ιδιαίτερα ανεπτυγμένα κινήματα αντίστασης. Στη σ. 55 αναφέρει: «το ένοπλο κίνημα αναπτύχθηκε κυρίως στις όρεινες περιοχές, ενώ ή μη ένοπλη αντίσταση διαδόθηκε κυρίως στις εύρειες ζώνες άστικών και εκβιομηχανισμένων περιοχών. Γι' αυτό θα αναφερόμαστε συχνά στις χώρες της δυτικής Ευρώπης, και στις σκανδιναβικές και πολύ λίγο στις βαλκανικές». Ίσως ή σχετική βιβλιογραφία σε διεθνείς γλώσσες να μην είναι πλούσια, επειδή όμως είναι ύπαρκτή, είναι σφάλμα να αναγάγει την άγνοιά του σε θεωρία. Κι ή εικόνα της αντίστασης στις ευρωπαϊκές πόλεις χωλαίνει με την απουσία

όποιασδήποτε αναφοράς στις μαζικές κινητοποιήσεις, λόγου χάρη, τών μεγάλων έλλη-
νικῶν αστικῶν κέντρων.

Γιὰ τίς χώρες τῆς δυτικῆς, βόρειας καί κεντρικῆς Εὐρώπης³, ὅπου ἐπικεντρώνεται ἡ μελέτη του, ἀφοῦ περιγράψει σ' ὅλο τὸ πρῶτο κεφάλαιο τὰ βασικά χαρακτηριστικά καί τὴ μορφή πού εἶχε ἡ κατοχή ἢ ἡ κυριαρχία σέ κάθε μία ἀπ' αὐτὲς τίς χώρες, διατυπώνει μιὰ βασικὴ ὑπόθεση ἔρευνας: σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχικὴ στάση τῆς νόμιμης πολιτικῆς ἡγεσίας κάθε χώρας ἀπέναντι στίς δυνάμεις κατοχῆς, ἡ ἀντίστοιχη ἡγεσία παρότρυνε ἢ παρέλυε τὴν ἐκδήλωση ἀντίστασης στὴν κοινωνία τῆς χώρας τῆς. Ἡ στάση νομιμοποίησης τοῦ κατακτητῆ καθυστερεῖ τὴν ἀνάπτυξη ἀντιστασιακοῦ κινήματος, ἐνῶ ἡ στάση μὴ νομιμοποίησης τοῦ ἐπιβεβλημένου νέου καθεστῶτος ἀπὸ τὴν παλιὰ ἡγεσία μπορεῖ νὰ λειτουργήσει κινητοποιώντας τὸ δυναμικὸ ἀντίστασης μιᾶς ὀρισμένης κοινωνίας. Ἐνας σημαντικὸς λοιπὸν παράγων στὸ ξεκίνημα τῆς ἀντίστασης ἀποτελεῖ ἡ στάση τοῦ ἴδιου τοῦ κράτους.

Δεύτερος παράγων, ἐνδογενὴς πιά τῆς κάθε κοινωνίας καί γι' αὐτὸ πιὸ ἀποφασιστι-
κός, εἶναι ἡ κοινωνικὴ συνοχή τῆς (cohésion sociale). Ὀλόκληρο τὸ πέμπτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου ἐπιχειρεῖ νὰ δώσει ἀπάντηση στὸ ἐξῆς ἐρώτημα: ἂν καί σέ ποιοῦ βαθμὸ ἡ κοινωνικὴ συνοχή μιᾶς δεδομένης κοινωνίας συνέβαλε στὴν ὑπάρξη μιᾶς πιὸ δυναμικῆς καί ἀποτελεσματικῆς ἀντίστασης. Εἰδικὰ ἡ μὴ-ἐνοπλὴ ἀντίσταση ἐπιβάλλεται νὰ εἶναι ὁμαδική, γιὰτὶ μόνο μέσα ἀπὸ τὴν ὁμάδα ξεπερνιέται ὁ φόβος, μὲ τὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς δικτύου ἀλληλοὑποστήριξης καί ἀλληλεγγύης. Μπαίνουμε λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ στὴν λογικὴ μιᾶς συλλογικῆς πρακτικῆς καί ὄχι ἐνὸς ἀτομικοῦ ἀγώνα. Γιὰ νὰ εἶναι ὅμως ἐφικτὴ ἡ μὴ-ἐνοπλὴ ἀντίσταση, χρειάζεται ὑψηλὸς βαθμὸς κοινωνικῆς ἀποδοχῆς καί συναίνεσης.

Γιὰ τὸν ὀρισμὸ τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς ὁ συγγραφέας δὲν ἀρκεῖται σὲ μιὰ θεσμικὴ ἔκφρασή του, ἀλλὰ τὸν ἀναζητᾷ καί ἄλλοι: «[Ἡ κοινωνικὴ συνοχή] ἐδράζεται κυρίως σ' αὐτὸ τὸ αἶσθημα πού δύσκολα ἀντικειμενοποιεῖται, τὸ νὰ "νιώθεις" πραγματικά καί ἐντελῶς μέλος τῆς κοινωνίας στὴν ὁποία ζεῖς. Πράγμα πού προϋποθέτει βέβαια πῶς ὅλοι διαθέτουν τὰ ἴδια πολιτικά δικαιώματα, ἀλλὰ ἀκόμη καί ὅτι "ταυτίζεσαι" μὲ τοὺς ἄλλους». Ὅταν ὁ πληθυσμὸς εἶναι σὲ μεγάλο βαθμὸ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐνσωματωμέ-
νος στὴν κοινωνία, τότε μποροῦμε νὰ μιᾶμε γιὰ κοινωνία ὑψηλῆς κοινωνικῆς συνοχῆς. Αὐτὲς οἱ κοινωνίες εἶναι λοιπὸν οἱ κατάλληλες γιὰ ν' ἀναπτύξουν δυναμικὴ ἀντίσταση στίς πόλεις. Τὰ παραδείγματα ἐδῶ εἶναι εὐγλωττα καί ἐνδιαφέροντα.

Ἡ Νορβηγία, χώρα μὲ ὑψηλὸ βαθμὸ κοινωνικῆς συνοχῆς, δὲν εἶχε μόνο τὸν Κουϊσ-
λιγκ τῆς, εἶχε καί μιὰ πολὺ σημαντικὴ ἀντίσταση. Ξεκινώντας ἀπὸ τὴν αὐτοδιάλυση τῶν ἀθλητικῶν σωματείων, περνώντας ἀπὸ διαμαρτυρίες 43 ἐπαγγελματικῶν σωμα-
τείων γιὰ τὴν μὴ ἐνταξή τους στὸ ναζιστικὸ κόμμα τοῦ Κουϊσλιγκ, ἡ ἀντίσταση κορυ-
φώθηκε μὲ τὴν στάση τῶν ἐκπαιδευτικῶν. Ὅταν τὸ 1942 ὁ Κουϊσλιγκ προσπάθησε νὰ
προωθήσει τὴν ἱδρυση ἐνὸς φασιστικοῦ τύπου συνδικάτου γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς, κα-
θὼς καί μιὰ φασιστικὴ ὀργάνωση νεολαίας γιὰ τοὺς μαθητές, οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ἀντέδρα-

3. Ἡ βιβλιογραφία καλύπτει ἐδῶ 13 χώρες, χωρὶς νὰ ἐξαιροῦνται ἡ Γερμανία καί ἡ Ἰταλία, πού
εἶχαν τὴν δική τους ἐσωτερικὴ ἀντίσταση.

σαν άστραπιαία. Συνέταξαν μιá σύντομη δήλωση διαμαρτυρίας, τήν όποία έστειλε άτομικά ό κάθε εκπαιδευτικός στόν άρμόδιο Έπουργό. Λίγο άργότερα οί γονείς όργανώθηκαν και έστειλαν κι αúτοι 200.000 γράμματα διαμαρτυρίας στό ίδιο ύπουργείο. Ταμεία άλληλοϋποστήριξης άνοιξαν για τούς εκπαιδευτικούς, όταν κόπηκαν οί μισθοί τους. Τέλος, σύσσωμη ή νορβηγική κοινωνία έβαλε φραγμό στό σχέδιο του Κουτίλιγκ για έκφασισμό του εκπαιδευτικού συστήματος. Άντίστοιχα παραδείγματα παρατηροϋνται σέ άλλες χώρες με ύψηλό βαθμό κοινωνικής συναίνεσης, όπως λόγου χάρι ή δράση τής άντιστασιακής όργάνωσης των γιατρών στην Όλλανδία.

Ό παράγων τής κοινωνικής συνοχής ύπήρξε καθοριστικός και στην περίπτωση του διωγμού του έβραϊκού στοιχείου. Το όγδοο κεφάλαιο του βιβλίου είναι άφιερωμένο στις μορφές άντίστασης άπέναντι στή γενοκτονία των Έβραίων και έξετάζει τήν στάση των διαφόρων κοινωνιών σ' αúτό τό θέμα. Πώς στάθηκε δυνατόν νά έξολοθρευτούν συστηματικά 5.200.000 Εϋρωπαίοι Έβραίοι στην καρδιά τής Εϋρώπης; Ό συγγραφέας, για ν' άπαντήσει στό συγκλονιστικό έρώτημα, υίοθετεί μιá ενδιαφέρουσα ανάλυση, στην όποία προτείνει ως έρμηνευτικό κλειδί τόν βαθμό ένταξης των έβραϊκών παροικιών στην κάθε κοινωνία. Η αναδίπλωση των έβραϊκών παροικιών στόν έαυτό τους κι ή έλλειψη συνοχής ανάμεσα στό έβραϊκό και στό μη έβραϊκό στοιχείο μιás κοινωνίας επέτρεπε ν' ανοίξει ό δρόμος για τόν διωγμό του έβραϊκού στοιχείου. Όπως έπισημαίνει κι ό Ezra Mendelsohn σέ ανακοίνωσή του στό Συμπόσιο για τήν έβραϊκή γενοκτονία⁴: «Στήν δεκαετία του '30, για τήν συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών τής άνατολικής Εϋρώπης, οί Έβραίοι ήταν, προφανώς, πολίτες δεύτερης κατηγορίας, σχεδόν άπογυμνωμένοι άπό τά πολιτικά τους δικαιώματα, κι άποτελοϋσαν έτσι έναν θεμιτό στόχο για όργανωμένες έπιθέσεις». Όταν λοιπόν σπάνε οί κοινωνικοί δεσμοί, οί άλυσίδες πού συγκρατούν ένα όρισμένο κοινωνικό σώμα μες στό πλαίσιο τής κοινωνίας, αúτό έγκαταλείπεται στό έλεος κάθε έπιθεσης. Αúτό πού δίχως πρόβλημα έγινε στην άνατολική Εϋρώπη, πήρε άλλη τροπή σέ άλλες χώρες τής δυτικής. Έτσι, κορυφαίο παράδειγμα, ή μικρή έβραϊκή κοινότητα τής Δανίας, άποτελούμενη άπό 7.500 άτομα, σώθηκε όλόκληρη όταν με τήν πρωτοβουλία και τή στήριξη του δανέζικου λαού φυγαδεύτηκε νύχτα με πλοία στη Σουηδία.

Ό παράγων λοιπόν τής κοινωνικής συνοχής άποδεικνύεται καθοριστικός στό πως μιá κοινωνία μπορεί νά προστατέψει τις εκάστοτε άπειλούμενες όμάδες της. Αúτη είναι και μιá βασική θέση του βιβλίου, πού διατυπώνεται αναλυτικά στό «Συμπέρασμα». Έκεί ό Semelin έπισημαίνει: «Η ανθρώπινη έμπειρία μαρτυρεί για τό έξής: δέν υπερασπιζόμαστε καλά παρά μόνο ό,τι αγαπάμε πολύ. Δέν είμαστε διατεθειμένοι νά διατρέξουμε κινδύνους παρά μόνο για κάτι με τό όποιο είμαστε πολύ δεμένοι. Όσο περισσότερο μιá κοινωνία προτείνει διαδικασίες ένσωμάτωσης και συμμετοχής σέ όλους, τόσο περισσότερο συμβάλλει στην ανάπτυξη τής έσωτερικής της κοινωνικής συνοχής, στρατηγικό παράγοντα καίριας σημασίας άπέναντι στόν δυνάμει έχθρό. [...] Είναι αúτονόητο τό πόσο τά πολιτικά θεμέλια μιás άστικής άμυνας είναι στενά δεμένα με τό δημοκρατι-

4. Ezra Mendelsohn, «Σχέσεις Έβραίων και μη Έβραίων στην άνατολική Εϋρώπη στο μεσοπολέμο», Συμπόσιο τής École des hautes études en sciences sociales *L'Allemagne nazie et le génocide juif*, Παρίσι, εκδόσεις Gallimard-Seuil, 1985.

κὸ ἰδεῶδες» (σ. 246-247). Ἡ πολύτιμη ἐμπειρία τῆς ἀντίστασης στὴ ναζιστικὴ κατοχὴ συναντᾷ ἔτσι τὸ νέο πεδίο ἐρευνῶν γύρω ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἀμυνα⁵.

Σ' αὐτοὺς τοὺς κύριους ἄξονες ἀρθρώνεται ἡ προβληματικὴ τοῦ συγγραφέα, ὁ ὁποῖος κατορθώνει νὰ δώσει κάποιες ἀπαντήσεις στὰ ἐρωτήματα ποὺ θέτει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ γύρω ἀπὸ τὴν ἱκανότητά μιᾶς κοινωνίας νὰ ἀντισταθεῖ δίχως ἔνοπλο ἀγῶνα σὲ μιὰ ἐπίθεση (στρατιωτικὴ κατοχὴ ἢ ὀλοκληρωτικὸ καθεστῶς). Ἡ νέα προβληματικὴ τοῦ συγγραφέα παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον. Ἐξάλλου, ἡ ἀντίσταση στὴν ναζιστικὴ κατοχὴ ἦταν ἓνα φαινόμενο ποὺ κινητοποιήσε ὅλη τὴν δημιουργικότητα, τὴν φαντασία καὶ τὴν εὐρηματικότητα τῶν λαῶν ποὺ τὴν ἔκαναν πράξη. Ὅπως γράφει ὁ Semelin (σ. 58): «Πράγματι, γιὰ ν' ἀντιμετωπιστεῖ ἡ κατάσταση, γιὰ νὰ σηκώσει δηλαδὴ κανεὶς κεφάλι στὸν κατακτητὴ, ἔπρεπε νὰ ἐπινοήσῃ τὰ πάντα. Ἐπρεπε νὰ υἱοθετήσῃ νέες συμπεριφορές, νὰ ἐπεξεργαστεῖ νέες κοινωνικὲς πρακτικὲς, νὰ θεμελιώσει νέους θεσμούς [...]. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ μιλάμε γιὰ μιὰ δημιουργικότητα τῶν διαφόρων μορφῶν ἀντίστασης».

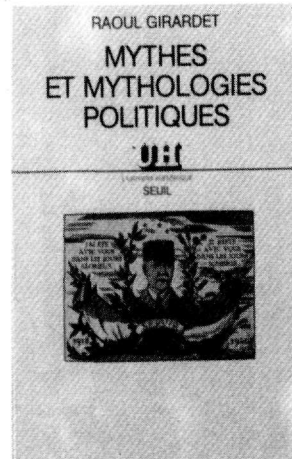
ONTET ΒΑΡΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΥΘΟΛΟΓΙΕΣ

Raoul Girardet, *Mythes et mythologies politiques*, Παρίσι, Seuil, 1986, 211 σ.

Ο Raoul Girardet τονίζει στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ βιβλίου του ὅτι «ἡ πραγματικότητα τοῦ μύθου εἶναι τέτοια, ὥστε κάποιες πλευρές της νὰ ξεφεύγουν πάντα καὶ ἀπὸ τὴν πλέον διεισδυτικὴ καὶ ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση». Τελειώνει δε λέγοντας ὅτι «ο Διόνυσος υπάρχει πάντα καὶ εἶναι ἓνας Θεὸς ποὺ φοβάται τις σκιές. Εἶναι σὲ τελικὴ ἀνάλυση πιο φρόνιμο νὰ του αναγνωρίσουμε τὴ θέση του, τὴ σωστὴ του θέση, παρά νὰ προσπαθήσουμε νὰ πνίξουμε τὴ φωνή του». Ποιητικὸς ἐπίλογος σὲ μιὰ πράγματι διεισδυτικὴ καὶ ἐμπεριστατωμένη ἀνάλυση.

Ο συγγραφέας, καθηγητὴς τῆς Σύγχρονης Ἱστορίας στο Institut d'Etudes Politiques de Paris, ἐπιχειρεῖ, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, νὰ «εξευρενήσῃ» τὸ «συλλογικὸ φαντασιακὸ χῶρο/πεδίο τοῦ πολιτικοῦ» (*imaginaire politique*), στὴ διάρκεια των δύο τελευταίων αἰώνων

5. Ἐδῶ δίνεται ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ τὸ νέο αὐτὸ πεδίο ἐρευνῶν ποὺ ὀρίζεται σὰν «στρατηγικὴ πολιτικὴ ἀμυνα», καὶ στὸ ὅποιο ἰδρύματα καὶ ὀργανισμοὶ ἐπενδύουν τὰ τελευταῖα χρόνια σημαντικὰ ποσά. Ἀποτελεῖ καὶ τὸ πεδίο ἐνδιαφερόντων τοῦ Semelin, ἀφοῦ τὸ ἄλλο του βιβλίο εἶναι: *La Dissuasion civile* (σὲ συνεργασία μὲ τοὺς J.-M. Müller καὶ Chr. Mellon), Παρίσι 1985.